

TOESPRAAK EKKLESIA AMSTERDAM zondag 10 september 2017

Water in de woestijn - Alex van Heusden

In dagblad *Trouw* stond geschreven: 'Het aantal Nederlanders dat weleens in de bijbel leest, is de afgelopen jaren verder gedaald. Iets minder dan drie miljoen Nederlanders (zestien procent van de bevolking) leest nog af en toe tot regelmatig in het Boek der Boeken.' Dat woordje 'nog' is veelbetekenend. Het wekt de indruk dat naar verwachting het aantal Nederlanders dat nog af en toe de bijbel openslaat, in de komende jaren verder nog zal dalen.

Het zal wel. Uit nader onderzoek is verder gebleken dat de bijbellezers die er nog zijn - drie miljoen, ik vind het niet niks - de teksten die zij onder ogen krijgen, verrassend vinden, vrolijk stemmend en een bron voor antwoorden. Een minderheid wordt somber of raakt verveeld.

De deelnemers aan dit onderzoek kregen bovendien de vraag voorgelegd wat zij verstaan onder 'het Woord van God'. Antwoord van rechtzinnige christenen: 'Gods stem tot ons.' Zij beschouwen de bijbel als bron van 'absolute waarheid'. Een grote middengroep leest de bijbel als een verzameling verhalen, maar gelooft dat de schrijvers daarvan 'door God geïnspireerd' werden. Daarnaast blijken er mensen te zijn die de bijbel zien als een bundel levenslessen die op verschillende manieren kan worden geïnterpreteerd. Ik schat zo in dat verreweg de meesten van u, zo niet allen, tot die laatste groep behoren.

Niet alleen christenen, ook Joden, van onderscheiden signatuur, voeren hun eigen, dikwijls verbeterde strijd over de status en betekenis van de bijbel. Wetenschap én ideologie, en het omvangrijke schemergebied daartussen, blazen om het hardst op de sjofar om de eigen waarheid te proclameren. Volgens de bevindingen van een archeologische revolutie, die al enkele tientallen jaren gaande is, waren de kinderen van Israël geen slaven in Egypte, heeft er geen uittocht plaatsgevonden onder leiding van Mozes, was er geen woestijntocht van veertig jaar, werd het land Kanaän niet gewapenderhand in bezit genomen en heeft het ene koninkrijk onder David en Salomo nooit bestaan. Alles wat we hierover lezen in de bijbel, zou een latere reconstructie zijn van het verleden die een politiek en theologisch doel moet dienen.

Nou, die zit. En daar zitten we dan, op deze eerste zondagmorgen van een nieuw seizoen, rondom het woord. Maar wat zien we? De woorden waaien alle kanten op, want ze missen elke grondslag. Of niet? Niet, wat mij betreft, anders stond ik hier niet. Ik lees de bijbel niet om er historische feiten, harde gegevens te zoeken. Ik weet dat ik ze niet of nauwelijks zal vinden. De bijbel is geen geschiedenisboek, zeker niet in de moderne, wetenschappelijke zin van dat woord. Ik lees de bijbel om vertroosting te vinden. 'Gij roept mijn leven weg uit het graf, en als een arend herleeft mijn jeugd.' En om richting, oriëntatie te vinden in deze wereld op drift geraakt, het spoor bijster.

Feiten zeggen misschien veel, maar lang niet alles. 'De feiten spreken voor zich,' luidt het gezegde, maar daar geloof ik niets van. Feiten vragen om duiding, interpretatie, een samenhangende verklaring, een betekenisvolle context. Anders hangen ze in de lucht, in een luchtledig zelfs. De bijbel presenteert geen feiten, maar vertelt en kiest positie.

Armoede is een feit. Maar armoede onrecht noemen en geen ongelukkige natuurramp waartegen niemand iets vermag, is een interpretatie. Volgens de bijbel is armoede onrecht dat bestreden moet worden.

Verhalen en gedichten, beelden en gelijkenissen, een veelheid van literaire genres - kundige vertellers en grote dichters hebben geprobeerd ons te vertellen wie wij zijn en hoe wij zouden moeten worden: zachter, vriendelijker, liefdevoller, ook en juist voor mensen die ons vreemd zijn, die van elders komen, met een andere cultuur en een andere religie.

Zojuist hebben we een fragment gehoord uit de bijbel, die verzameling boeken, bibliotheek, die zo'n vierentwintighonderd jaar geleden werd geschreven. Het verhaal over het bittere water dat zoet wordt, is een kleinood van bijbelse vertelkunst; een klein en tegelijk groot verhaal dat het begin markeert van de tocht door de woestijn en tegelijk vol is van die woestijntocht, als een samenvatting vooraf. Vergelijk het met de ouverture van een opera: het tafereel van het bittere water bevat alle ingrediënten van het grote, meerdere bijbelboeken omvattende woestijnverhaal, met het klagende, opstandige volk als vast motief. Lees het, dan zult u het herkennen. Of u somber raakt of verveeld, het zal wel blijken.

Het kent een verloop, deze korte episode, van bitter naar zoet, van geen-water en on-water naar overvloed van water: twaalf waterbronnen maar liefst, het getal van de twaalf stammen van Israël, een oase die een voorsmaak biedt van het land waarheen het volk onderweg is, onder aanvoering van Mozes, leidsman en leraar.

'Opbreken deed Mozes Israël, van de Rietzee weg.' Ze waren uitgetrokken uit het diensthuis van Egypte, uit het slavernijsysteem. Ze waren midden door de Rietzee gegaan, over het droge, achtervolgd door Faraó en zijn legermacht. 'Het water keerde, bedekkend de wagens en ruiters, dat achter hen aan gekomen was in de zee - niet een bleef er over' (Exodus 14:28). En nu? Mozes moet het feestvierende Israël dwingen de weinig aantrekkelijke en onbekende woestijn in te gaan. Daar hebben ze geen in - aldus oude Joodse uitleg. Liever zouden ze teruggaan, terug naar Egypte, want hun onderdrukkers zijn dood, verdronken.

De Israëlische schrijver David Grossman typeert hen als mensen 'die generaties lang het gesmoorde leven van slaven hadden geleid, in de beperkte ruimte van hutten'. Hij schrijft: 'Als ze nog een restje geestkracht hebben, zullen ze zich realiseren dat hun een wonder is overkomen, dat ze bevoorrecht zijn omdat ze de kans hebben gekregen zichzelf opnieuw uit te vinden, en verlost te worden. Als ze durven, kunnen ze een nieuwe identiteit voor zichzelf construeren. Maar daarvoor moeten ze wel een gevecht aangaan met het zware gewicht van de gewoonte, van angst en twijfel, van innerlijke slavernij.' Herkent u dit? Innerlijke slavernij. De macht der gewoonte omdat je niet de moed kunt opbrengen je leven anders in te richten, terwijl je daar, als je afdaalt in jezelf, innig naar blijkt te verlangen. Doffe berusting, het is zoals het is, het kost te veel moeite om jezelf opnieuw uit te vinden. Toch maar proberen, angst en twijfel weerstaan, opbreken en gaan, van bitter naar zoet.

Dat is de les van het woestijnverhaal - een verhaal als een leergang. Onderwijzing. Thora - als water dat zoet is. Daarvan drinken.

Wat moet je leren? Leven in vrijheid. Uittocht uit alle mogelijke systemen van slavernij. Innerlijk en uiterlijk, persoonlijk en in maatschappelijk verband - wij mensen samen. Dat vereist geestverwantschap en onderlinge solidariteit. Kan dat? Het verhaal zegt dat het kan, spoort ons aan daarin te geloven als onze menselijke bestemming.

Veertig jaar duurt de tocht door de woestijn. Veertig is het getal van een generatie. Zo lang moet die tocht wel duren, een leven lang. Leren doe je een leven lang. Je kunt het opgeven onderweg, cynisch geworden, wanhopig, bedroefd of gelaten. Je kunt ook besluiten om toch weer op te breken, al is het maar door gehoor te geven aan de stem, het spreken, van een andere mens die jou roept, die jou nodig heeft. Daartoe bewogen worden. Die mens herkennen als je naaste. En de naaste worden van die mens.